

Inference of Principles of Religious Education based on Resurrection with Emphasis on the Holy Quran

ARTICLE INFO

Article Type
Research Article

Authors

Masoumeh Moghadami¹
Sayyed Hossein Vaezi^{2*}
Maryam Baratali³

How to cite this article

MMasoumeh Moghadami, Sayyed Hossein Vaezi, Maryam Baratali, Inference of Principles of Religious Education based on Resurrection with Emphasis on the Holy Quran, *Journal of Quran and Medicine*. 2021; 6(1): 128-137.

1. PhD Student, Department of Philosophy of Education, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.
2. Associate professor, Department of Theology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran (Corresponding Author).
3. Assistant Professor, Department of Curriculum planning, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

* Correspondence:

Address:
Phone:
Email: sh.vaezi@khuisf.ac.ir

Article History

Received: 2021/04/04
Accepted: 2021/06/13
ePublished: 2021/06/21

ABSTRACT

Purpose: This study seeks to infer the principles of religious education based on resurrection with emphasis on the Holy Quran.

Materials and Methods: This research has been done with a qualitative approach and through inferential method with Frankenna reconstructed model. The field of research included the Qur'an, commentaries, and religious texts, as well as research and articles written in the field of resurrection.

Findings: In this study, after collecting the required research data from the above texts, concepts were first categorized using thematic coding method. Then, based on Frankenna's inferential model, the principles were inferred. In order to be reliable and believable and in order to ensure the results, the ways to achieve the results were regularly analyzed and interpreted under the supervision of expert professors.

Conclusion: Based on the results of research, some principles of religious education based on resurrection with emphasis on the Holy Quran are: faithfulness to the covenant, divine piety, faith, righteous deeds, avoiding disbelief in the resurrection, self-calculation and avoiding the air of the soul, Self-preservation and cultivation. Enlightenment, learning lessons, repentance and avoidance of sin, avoidance of worldliness, peace and being, forgiveness to others, avoidance of usury, avoidance of underselling, avoidance of division.

Keywords: Inference, Principles of Religious Education, Resurrection, Holy Quran.

استنتاج اصول تربیت دینی مبتنی بر معادباوری با

تاکید بر قرآن کریم

معصومه مقدمی^۱

دانشجوی دکتری گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

سیدحسین واعظی^{۲*}

دانشیار گروه الهیات، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).

مریم براتعلی^۳

استادیار گروه برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

چکیده

هدف: این پژوهش درصدد استنتاج اصول تربیت دینی مبتنی بر معادباوری با تاکید بر قرآن کریم است.

مواد و روش ها: این پژوهش با رویکرد کیفی و از طریق روش استنتاجی با الگوی بازسازی شده فرانکا انجام گرفته است. حوزه پژوهش شامل قرآن و تفاسیر و متون دینی و همچنین پژوهش های انجام شده و مقالات نوشته شده در زمینه معادباوری بود.

یافته ها: در این تحقیق پس از جمع آوری داده های مورد نیاز تحقیق از متون فوق، با استفاده از روش کدگذاری موضوعی ابتدا مفاهیم دسته بندی شد. سپس بر مبنای الگوی استنتاجی فرانکا، اصول استنتاج گردید. جهت اطمینان پذیری و باورپذیری و به منظور اطمینان از نتایج حاصل، راه های دستیابی به نتایج مرتباً تحت نظر اساتید متخصص، مورد تجزیه و تحلیل و تفسیر قرار گرفت.

نتیجه گیری: بر اساس نتایج حاصل از پژوهش برخی از اصول تربیت دینی مبتنی بر معادباوری با تاکید بر قرآن کریم عبارتند از: وفای به عهد، تقوای الهی، ایمان، عمل صالح، دوری از بی ایمانی به معاد، محاسبه نفس و دوری از هوای نفس، حفظ و تزکیه نفس. بصیرت افزایی، عبرت آموزی، توبه و دوری از گناه، دوری از دنیا دوستی، آرامش و قرار داشتن، بخشش به دیگران، دوری از رباخواری، دوری از کم فروشی، دوری از تفرقه.

کلیدواژه ها: استنتاج، اصول تربیت دینی، معادباوری، قرآن کریم.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۲۳

*نویسنده مسئول: sh.vaezi@khuisf.ac.ir

مقدمه

ایمان و اعتقاد به معاد و روز رستاخیز، باوری مذهبی است که سبب تربیت انسان و اصلاح نوع رفتار و عملکرد او میگردد. فردی که قبول دارد معادی وجود دارد و باید پاسخ گوی اعمال خود باشد در انجام رفتار خود با دقت و تامل مینگردد و رفتار شایسته انجام میدهد که بتواند در قبال آن به خوبی پاسخ گو باشد همچنین در صورت انجام اعمال خطا با تجدیدنظر در این اعمال در جهت اصلاح آن میکوشد. قرآن که کتاب تربیتی است و تعلیم آن انسان ساز است با بیان معاد و ضرورت آن و بیان بازگشت آثار اعمال در معاد، به تربیت انسان، جهت قرار گرفتن او در مسیر فلاح و رستگاری اقدام نموده است. لذا این پژوهش برآن است تا با بررسی معادباوری ابعاد مختلف آن را در زندگی و تعلیم و تربیت انسان مورد بررسی قرار دهد (۱). قرآن برای اثبات وجود معاد آیات و روایاتی از زنده شدن مردگان می آورد از آن جمله سوره یس اشاره می کند به داستان مردی که از زنده کردن مردگان می پرسد و در پاسخ او بیان می کند آنکه در ابتدا انسان را آفرید در نهایت بار دیگر نیز او را برانگیخته می کند: «أَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانَ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ * وَضَرَبَ لَنَا مِثْلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ * الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقَدُونَ * أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ * إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» (یس/۸۲-۷۷) (آیا انسان نمی داند که ما او را از نطفه ای بی ارزش آفریدیم؟! او (چنان صاحب قدرت و شعور و نطق شد که) به مخاصمه آشکار (با ما) برخاست! و برای ما مثالی زد و آفرینش خود را فراموش کرد و گفت: «چه کسی این استخوانها را زنده می کند در حالی که پوسیده است؟!» بگو: «همان کسی آن را زنده می کند که نخستین بار آن را آفرید و او به هر مخلوقی داناست! همان کسی که برای شما از درخت سبز، آتش آفرید و شما بوسیله آن، آتش می افروزید!» آیا کسی که آسمانها و زمین را آفرید، نمی تواند همانند آنان [انسانهای خاک شده] را بیافریند؟! آری (می تواند)، او آفریدگار داناست! فرمان او چنین است که هر گاه چیزی را اراده کند، تنها به آن می گوید: «موجود باش!»، آن نیز بی درنگ موجود می شود. خداوند در سوره مائده به زنده کردن مردگان به دست حضرت عیسی اشاره می کند و آن را معجزه ای معرفی می کند که معاد را اثبات می نماید و البته تنها افراد با ایمان آن را می پذیرند: «إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِأَذْنِي فَتَنفِخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِأَذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِأَذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِأَذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنكَ إِذْ جَسَّتْهُمُ بِالْبَيْنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ» (المائده/۱۱۰). (به یاد آر) هنگامی که خدا گفت: ای عیسی بن مریم، نعمت مرا بر خود و بر مادرت متذکر باش، آن گاه که تو را به وسیله روح القدس تأیید کردم که با مردم در

تربیت دینی به تغییرات مطلوب در وجود فرد منجر شود، باید تربیت دینی در برگیرنده ملاکها و مؤلفه هایی باشد که آن را از دیگر انواع تربیت و نیز تربیت دینی ناصحیح، متمایز سازد (۶). از سویی معادباوری نیز به این معناست که انسان در اعماق وجود خود به حیات ابدی ایمان آورده و اعتقاد به معاد را محور زندگی خود قرار دهد. انسان باورمند به معاد، در حقیقت، به وجود دنیایی گسترده تر از عالم ماده معتقد است که در آن، نعمت ها و عذاب هایی به مراتب بزرگ تر وجود دارد که زمان و مکانی برای آن متصور نیست. در اندیشه انسان باورمند به معاد، سزایی بالاتر و بزرگ تر از این سزای مادی وجود دارد (۷).

همچنین با بررسی پژوهش ها در داخل و خارج در راستای موضوع مشخص شد که در داخل کشور تحقیقی به صورت مستقیم به استنتاج اصول تربیت دینی مبتنی بر معادباوری با تاکید بر قرآن کریم پرداخته نشده است در برخی از تحقیقات به صورت ضمنی در مقدمه به آن اشارهای شده است و نتایج ناهمخوانی به دست آمده است از جمله اینکه: کشاورز و زهری در پژوهشی به بررسی نقش «ماهیت، اهداف، اصول و روش های معادباوری در قرآن کریم» پرداخت (۸). نتایج پژوهش حاکی از این بود که در مجموع عناصر اصلی ماهیت معادباوری عبارت اند از اندیشه ورزی، وابستگی به فطرت انسان، اطمینان و باور قلبی به پایان پذیر بودن دنیا، ادامه ای بر حیات انسان و اهداف معادباوری عبارت اند از متعالی شدن قوه عقل و نمود آن در همه ی امور، امنیت و آرامش روانی، پیدایش بینش درست نسبت به زندگی دنیایی و احساس مسئولیت و اصول آن، ایمان توأم با تعقل، بازگشت به خویشتن، معرفت بخشی، استمرار و امتناع و روش های آن نیز پرسش گری، حل مساله، بارش مغزی، تذکر، همیاری، اسوه سازی، عبرت آموزی، تذکر و موعظه بوده اند (۸). احمد نژاد کریمی در پژوهشی با عنوان «آثار و برکات معادباوری از نگاه امام علی (ع)» به بررسی آثار و برکات معادباوری و تاثیر آن در منش های فردی انسان از دیدگاه امام علی (ع) پرداخته و نتیجه می گیرد اعتقاد به معاد، مفهوم بخش زندگی است و از آثار عقیده به زندگی پس از مرگ، مفهوم دادن و هدف بخشیدن به زندگی و از بیهودگی در آوردن آن است (۹). از نظر وی مهم ترین آثار و برکات معاد در منش های فردی عبارتند از: تقوا مداری، مراقبه و محاسبه، رغبت به عبادت، بصیرت و شناخت قلبی، عقل گرایی و غفلت زدایی (۹). الهی راد در پژوهشی با عنوان «امکان و ضرورت معاد روحانی» معاد، را یکی از پایه های دینی آموزه های دینی می داند که اساس بسیاری از آموزه های دینی دیگر، از جمله آموزه های فقهی، اخلاقی، سیاسی، فرهنگی به شمار می آید (۱). وی با تبیین امکان و ضرورت معاد روحانی نتیجه می گیرد که مراد از معاد روحانی عود ارواح است. این عود ارواح تنها در سایه بقای نفس یا روح (در این مقاله روح و نفس به یک معنا هستند)، علی رغم فساد بدن، قابل فرض است. یکی از لوازم امکان معاد روحانی، وجود روح مغایر با بدن در انسان است. اگر، به لحاظ هستی شناختی، انسان از روحی جدای از بدن مادی برخوردار نباشد، بحث از امکان معاد روحانی لغو خواهد

گهواره (به اعجاز) و در سن میانسالی (به وحی) سخن می گفتی، و آن گاه که تو را کتاب (خودت و کتاب های آسمانی) و احکام شریعت و علوم عقلی و تورات و انجیل آموختم، و هنگامی که از گل مانند شکل پرند به اذن (تکوینی) من درست می کردی پس در آن می میدیدی و به اذن و اراده من پرند می شد، و به اذن من کور مادرزاد و مریض پیس را شفا می بخشیدی، و آن گاه که مردگان را به اذن من (از قبر، زنده) بیرون می آوردی، و آن گاه که (شر) بنی اسرائیل را از تو بازداشتم هنگامی که برای آنها دلایل روشن (نبوت) آوردی، پس کسانی از آنها که کفر ورزیده بودند گفتند: این (معجزات) جز جادویی آشکار نیست! این آیات و آیاتی دیگر از این قبیل داستانها که زنه شدن مردگان را مثال می آورد برای اثبات معاد همه سعی در اثبات وجود معاد به انسان ها دارند تا انسان یقین داشته باشد که معاد وجود دارد (۲) زندگی در دنیا بی هدف نیست و برای آن هدفی مشخص گردیده است و در نهایت نیز مرگ پایان زندگی نیست بلکه آغاز دیگری است که برای آن دیگر پایان و نهایتی وجود ندارد. خداوند به افراد متذکر می شود که روزی می میرند و به سوی خدا باز می گردند: «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَ نَبَلُوكُمْ بِالْأَشْرِّ وَ الْآخِرِ فَنَنْتَهَ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ» (انبیاء/۳۵) (هر نفسی مرگ را می چشد، و ما شما را به بد و نیک و خیرات و شرور عالم مبتلا کنیم تا شما را بیازماییم و هنگام مرگ) به سوی ما بازگردانده می شوید. حس بقا و میل به ماندن، خواست فطری انسان است. همه ی انسان ها زندگی را دوست دارند و می خواهند باشن، و زندگی آنان با مرگ پایان نپذیرد و دست خوش نابودی نشود. جاویدان طلبی و حس بقا، جزو خواسته های درونی انسان به شمار می رود و از فطرت اصیل او سرچشمه می گیرد. روشن است که هر امر فطری نمایانگر چیزی است که به آن تعلق دارد؛ یعنی وجود یک چیز فطری دلیل بر وجود متعلق آن در خارج است. با توجه به این که این جهان و موجودات آن بویژه انسان دست خوش مرگ و نیستی می شوند، بنابراین، وجود جهان دیگری غیر از این جهان که قرآن از آن به سرای باقی یاد می کند، برای تحقق این امر فطری ضروری است (۳). تربیت دینی یکی از مهمترین و عمده ترین بخش معارف اسلامی و فلسفه بعثت پیامبران و اساسی ترین وظیفه اولیای الهی، متولیان و مربیان جامعه انسانی- اسلامی است. «وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ» (الاسراء/۹)، تربیت دینی نه تنها انسان را در این دنیا به صورت فردی کمال جو، دانش دوست و با تقوا در می آورد، بلکه با ارتباط فرد به مبدأ هستی، سعادت دائمی او را تأمین می کند (۴). در این زمینه می توان از چهار مؤلفه یا شاخص صحبت کرد: اول، مؤلفه تبیین، یعنی فرد از تغییراتی که قرار است در او ایجاد شود، آگاهی و بصیرت داشته باشد. دوم، مؤلفه معیار، که به قواعد کلی رفتار یا حالت اشاره دارد که متربی باید آن ها را رعایت کند (۵). سوم، مؤلفه تحرک درونی، عامل محرک را به انگیزه های درونی متربی نسبت می دهد و نه محرکات بیرونی. چهارم، مؤلفه نقادی به توانمندی متربی در نقادی مریبی خویش بر اساس معیارهای آموخته شده اشاره دارد. بر این اساس، اگر قرار است

پژوهش استنتاج اصول تربیت دینی مبتنی بر معادباوری با تأکید بر قرآن کریم می‌باشد و اینکه پژوهشگر به دنبال پاسخگویی به این سوال است که تربیت دینی مبتنی بر معادباوری با تأکید بر قرآن کریم دارای چه اصولی است؟

مواد و روش‌ها

این پژوهش با رویکرد کیفی و از طریق روش استنتاجی با الگوی بازسازی شده فرانکنا انجام گرفته است. حوزه پژوهش شامل قرآن و تفاسیر و متون دینی و همچنین پژوهش‌های انجام شده و مقالات نوشته شده در زمینه معادباوری بود. در این تحقیق پس از جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز تحقیق از متون فوق، با استفاده از روش کدگذاری موضوعی ابتدا مفاهیم دسته بندی شد. سپس بر مبنای الگوی استنتاجی فرانکنا، اهداف، مبانی و اصول استنتاج گردید. جهت بالابردن اطمینان‌پذیری و باورپذیری و به منظور اطمینان از نتایج حاصل، راه‌های دستیابی به نتایج مرتباً زیر نظر اساتید متخصص، مورد تجزیه و تحلیل و تفسیر قرار گرفته است. مراحل اجرایی الگو که در این پژوهش به کار رفته‌اند به ترتیب عبارتند از: ۱- بیان بایدهای آغازین ۲- بیان گزاره‌های واقع‌نگر ۳- استخراج اهداف بنیادی هنجارین ۴- استخراج اهداف مبانی، گزاره‌های واقع‌نگر فلسفی یا الهیاتی ۵- استخراج اصول ۶- استخراج روش تربیتی.

یافته‌ها

برای تسهیل پاسخ‌گویی به سوال پژوهش پاراگراف‌های مستخرج از قرآن و متون اسلامی پیرامون معادباوری به صورت کدمفاهیم با روش کدگذاری موضوعی استخراج گردید. این کد مفاهیم در جدول ۱ عبارتند از:

بود. همچنین ضرورت معاد روحانی متوقف بر سه امر است: وجود روح مغایر با بدن، اصالت روح، و ضرورت بقای روح پس از فساد نفس. لزوم اثبات اصالت روح برای اثبات معاد روحانی از آن جهت است که اگر اصالت با روح نباشد و بدن انسان ساحت اصیل وی باشد، دیگر نیازی به اثبات معاد روحانی نیست و می‌توان معاد جسمانی را برای رسیدن انسان به کمالات حقیقی اش کافی دانست (۱۰). اعجازی در پژوهشی با عنوان «آثار معادباوری در زندگی از دیدگاه نهج‌البلاغه» ضمن بررسی آثار معاد باوری در قرآن و نهج‌البلاغه نتیجه گرفته است که اعتقاد به معاد مهم‌ترین و تاثیرگذارترین باور دینی است که آثار سازنده‌ای در سرنوشت انسان در دنیا و آخرت خواهد داشت (۱۱). اعتقاد به معاد سبب می‌شود انسان در همه‌ی حالات توجه به نظارت مستمر الهی داشته و همواره خود را در پیشگاه الهی ببیند در نتیجه برای عمل به دستورات و وظایف دینی و پرهیز از گناه و معصیت که از شاخص‌های رضایت الهی می‌باشد تلاش کرده تا در نتیجه متون دینی به نعمت‌های الهی در دنیا و آخرت که از ناحیه‌ی خداوند وعده داده شده است نائل گردد. این آثار شامل آثار دنیوی و اخروی است و آثار دنیوی خود به دو دسته فردی و اجتماعی تقسیم می‌گردد (۱۱).

در بحث اهمیت و ضرورت پژوهش در حوزه نظری می‌بایست بیان نمود که باور معاد، دارای تأثیرات ارزنده‌ی فراوانی در حیطه زندگی فردی و اجتماعی انسان و از مهم‌ترین مؤلفه‌های تربیت دینی جامعه است؛ پیرایش افراد بشر از رذایل اخلاقی و آراستن آنان به فضایل انسانی، تقویت عبودیت و پیش‌گیری از معصیت از اثرات این اعتقاد است؛ در یک جمله می‌توان گفت: قوی‌ترین و مؤثرترین وسیله برای هدایت و نجات جامعه‌ی معاصر از منجلاب فساد، چیزی جز نهادینه کردن باور به معاد نیست. هدف کلی این

جدول ۱. مفاهیم همدسته شده مربوط به اصول تربیت دینی مبتنی بر معادباوری با تأکید بر قرآن کریم

گزاره‌های واقع‌نگر (مبانی)	گزاره‌های هنجارین (هدف)	اصول
معادباوری با وفای به عهد در ارتباط است. انسان در برابر عهد و پیمان مسئول است. پیمان خداوند اعطا نمودن پاداش است. پیمان بندگان اطاعت و عبادت خداوند است. وفای به عهد اطاعت از پیامبر (ص) و ائمه اطهار است. عهد التزام به چیزی و عقد قلبی بر آن است. وفای به عهد شامل تمامی وعده‌های انسان و قول هائی که اشخاص می‌دهند است. وفای به عهد سبب دریافت پاداش در آخرت است. انسان در برابر سعادت دنیا و آخرت خود مسئول است. عهد انسان عمل به تکالیف الهی و ایمان است. عدم وفای به عهد سبب گرفتار شدن به عذاب الهی است.	مسلمان در برابر عهد و پیمان خود مسئول است لذا باید برای دوری از گرفتار شدن به عذاب الهی به عهد و پیمان خود عمل نماید و از خدا و پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع) پیروی نماید. انسان مسئول سعادت دنیا و آخرت خود است و باید برای رسیدن به سعادت به تکلیف خود در برابر امانت‌های الهی عمل نماید.	کسی که به معاد ایمان دارد باید به عهد خود وفا کند. مسلمان باید در راه خدا شکیبا باشد. انسان باید در برابر امانت‌های الهی به تکلیف خود عمل نماید. مسلمان باید به وعده‌ها و قول‌های خود عمل نماید.

معادباوری با پیوستن به جماعت در ارتباط است. اسلام دین وحدت است.

جماعت بر فردیت برتری دارد.

دوستی و مهربانی با افراد عامل جذب آنان است.

دوستی امت اسلام با یکدیگر نعمت الهی است.

دشمنی افراد با یکدیگر سبب گرفتار شدن به عذاب الهی است.

اعتصام به خدا و رسول، اعتصام بحبل الله است.

حبل الله همان خدا و رسول است.

گسستن از دین خدا و پیامبر (ص) عامل گرفتار شدن به عذاب الهی است.

پیوستن به جماعت عامل پیروزی بر دشمنان است.

اختلاف بین مسلمانان عامل پراکندگی و در نتیجه کم شدن توان در مقابله با دشمن است.

گسستن از حبل الله عامل مسلط شدن دشمن است.

پایداری حکومت در اجتماع و امت واحد بودن است.

است.

معادباوری با صدقه و انفاق به دیگران در ارتباط است.

صدقه دارای دو نوع مستحب و واجب است.

انفاق در نهان برتر و پسندیده تر از انفاق آشکار است.

انفاق عامل زدودن بدیها است.

انفاق سبب بهره‌مندی از پاداش الهی است.

انفاق عامل بهره‌مندی از لطف و رحمت الهی است.

منت و آزار زایل کننده انفاق است.

معادباوری با پرداخت زکات در ارتباط است.

پرداخت زکات پس از ایمان به خدا و اقامه‌ی نماز است.

نماز و زکات از اعمال صالح و شایسته است. پاداش پرداخت زکات چندین برابر انجام عمل است.

است.

معادباوری با رسیدگی به وضع فقرا و نیازمندان جامعه در ارتباط است.

ایمان به معاد عامل رسیدگی به فقرا است.

انسان نیازمند یاری خدا در روز قیامت است.

یاری رساندن به فقرا سبب بهره‌مندی از یاری خدا در قیامت است.

تمکن مالی انسان از نعمات الهی است.

بخل ورزیدن عامل گرفتاری به عذاب قیامت است.

رسیدگی به فقرا عامل بهره‌مندی از شفاعت شفاعت کنندگان در قیامت است.

عدم توجه به فقرا عامل بی بهره بودن از شفاعت در قیامت است.

توجه به فقرا عامل جذب آنان به دین است.

اسلام دین وحدت است لذا

مسلمانان باید با ایمان به خدا و

رسول او به حبل الله متوسل شود

تا حول این محور با یکدیگر به

اتحاد دست یابند تا بر دشمنان

پیروز شوند.

مسلمانان باید در راه دین خدا

شکیبا باشند تا حکومت اسلامی

پایدار بماند.

مسلمان باید به جماعت بپیوندد.

مسلمانان باید با یکدیگر دوست باشند.

انسان مومن به خدا باید به اجتماع واحد بپیوندد.

انسان معادباور باید از تفرقه دوری کند و با یکدیگر

اتحاد داشته باشند.

مسلمانان باید با یکدیگر دوست باشند و از دشمنی

با یکدیگر بپرهیزند.

مسلمان باید به دین خدا بپیوندد و تعالیم انبیاء الهی را

بپذیرد.

مسلمان باید در راه دین خدا شکیبایی پیشه کند.

انفاق نهان پسندیده‌تر از انفاق

آشکار است لذا مسلمان باید در

نهان و آشکار انفاق نماید تا

رضای الهی را کسب نماید و

گناهان او بخشیده شود.

منت گذاشتن و آزار دادن

دیگران زایل کننده انفاق است

لذا مسلمان باید بی منت و آزار

در راه خدا انفاق نماید.

مسلمان باید در نهان و آشکار در راه خدا انفاق نماید.

مسلمان باید برای کسب رضای الهی انفاق نماید.

انفاق باید بی منت و آزار باشد.

مسلمان باید زکات بپردازد تا از

پاداش اخروی بهره‌مند گردد

مسلمان باید برای بهره‌مندی از پاداش آخرت زکاتش

را بپردازد.

مسلمان باید بر اساس دستورات

الهی برای کسب رضای الهی و

بهره‌مندی از شفاعت شفاعت

کنندگان به فقرا رسیدگی نماید

تا نظر آنان را نسبت به دین اسلام

جلب نماید و از عذاب الهی در

قیامت در امان بماند.

مسلمان باید به وضع اقتصادی افراد جامعه برای کسب

رضای خدا توجه داشته باشد.

مسلمان باید بدون توقع به فقرا رسیدگی نماید.

مسلمان باید از بخل ورزیدن دوری کند.

مسلمان باید برای بهره‌مندی از یاری خدا در قیامت از

فقرا دستگیری کند.

مسلمان باید از بخل ورزیدن دوری کند

<p>انسان معاد باور باید یتیمان را اکرام نماید تا در قیامت گرفتار عذاب نشود.</p>	<p>مسلمان نباید حب مال داشته باشد. مسلمان باید یتیم را اکرام نماید و او را از خود نراند. مسلمان باید به وضع یتیمان جامعه توجه نماید.</p>	<p>معادباوری با اکرام یتیمان در ارتباط است. حب مال و ثروت عامل غفلت از وضع یتیمان است. اکرام یتیمان در اسلام دارای اهمیت است. عدم رسیدگی به یتیمان سبب گرفتاری به عذاب آخرت است.</p>
<p>انسان معادباور باید در حفظ و نگاه‌داری اموال یتیمان کوشا باشد و عدالت را در حق آنان رعایت نماید تا از آتش دوزخ به دور بماند.</p>	<p>مسلمان باید از اموال یتیم نگاه‌داری نماید و امانت‌دار باشد. مسلمان نباید مال نامرغوب خود با مال مرغوب یتیمان تعویض نماید. مسلمان باید در حفظ و حراست از اموال یتیمان تا بزرگ شدن آنان کوشش نماید. مسلمان باید به یتیمان احترام بگذارد. مسلمان باید رعایت عدالت در رفتار با یتیمان را بنماید. مسلمان باید در نگاه‌داری و حفظ اموال یتیمان نابالغ تا زمان رسیدن به بلوغ (جسمی و روحی) و توانایی در نگاه‌داری اموال خودشان از اموال آنان نگاه‌داری نماید.</p>	<p>معاد باوری با طرز رفتار با یتیمان در ارتباط است. خوردن اموال یتیم، ظلم به او است. ظلم به یتیم عامل گرفتاری به آتش دوزخ است. انسان در برابر اموال یتیمان مسئول است. انسان در برابر یتیمان عهد و پیمان دارد. تصرف در اموال یتیم بر اساس موازین شرعی مجاز است.</p>
<p>انسان معادباور باید از ظلم کردن نسبت به خود، دیگران و خدا بپرهیزد تا از عذاب الهی در امان بماند.</p>	<p>مسلمان باید از ظلم به دیگران بپرهیزد. مسلمان باید به دستورات الهی عمل نماید.</p>	<p>معادباوری سبب دوری از ظلم و ستم به دیگران است. ستم به دیگران عامل گرفتاری به عذاب آخرت است. معادباوری عامل دوری از ظلم به دیگران است. ستمگران عامل گرفتاری خود و خانواده‌شان به عذاب الهی هستند. ظلم و ستم به دیگران از بین برنده اعمال نیک است. عمل نمودن به حلال و حرام از مصادیق ستم است. ارتکاب به گناه در نهان و آشکار از مصادیق ظلم است. ظلم دارای انواع ظلم به خود، ظلم به دیگران، ظلم به خدا است. عمل نمودن به دستورات الهی از مصادیق ظلم است. ظلم عامل گرفتار شدن به عذاب الهی است.</p>
<p>انسان معادباور باید تلاش نماید به عدالت رفتار نماید تا عدالت در جامعه برقرار گردد و نباید نیکوکار و بدکار یکسان باشند تا عدالت برقرار گردد.</p>	<p>مسلمان باید به عدالت رفتار نماید.</p>	<p>معادباوری عامل برقراری عدالت است. معادباوری عامل عمل نمودن به عدالت است. عدالت در عدم برابری گناه کار و نیکوکار است. عدالت سبب پاداش دادن به نیکوکاران است. عدالت سبب عذاب گناه کاران است.</p>
<p>انسان معاد باور باید به خدا ایمان داشته باشد تا در انجام اعمال نیک در قیامت پاداش دریافت نماید.</p>	<p>باید توجه داشت که خدا از اعمال انسان آگاه است. مسلمان باید توجه داشته باشد که اثر اعمال او در قیامت به او باز می‌گردد. انسان باید بداند که خداوند از آفرینش موجودات هدف دارد. مسلمان باید برای رسیدن به لقای الهی تلاش نماید.</p>	<p>معادباوری عامل ایمان به خدا است. ایمان به خدا عامل ایمان به معاد است. استمرار در کفر سبب عدم توفیق در ایمان است. اثر اعمال انسان در قیامت به انسان باز می‌گردد. اثر سوء برای اعمال بد و اثر نیکو برای اعمال خوب است.</p>

	<p>انسان باید بداند که به سوی خدا باز می‌گردد.</p>	<p>دریافت هدفمندی خلقت عامل ایمان به معاد است. ایمان به معاد عامل هدایت و رستگاری انسان است. هدایت دارای دو نوع فطری و عقلی است. هدایت قرآن شامل مومنان به معاد می‌شود. بی‌ایمانی به معاد عامل بی‌بهره بودن از هدایت الهی است. لقای الهی پاداش معادباوری است.</p>
<p>دستورات الهی عامل رستگاری و سعادت بشر است لذا انسان معادباور باید باتقوا باشد و رعایت حلال و حرام را بنماید و به دستورات الهی توجه داشته باشد. تا در قیامت از عذاب دور باشد.</p>	<p>مسلمان باید در انجام واجبات و ترک محرمات بکوشد. مسلمان باید به دستورات الهی توجه داشته باشد. مسلمان باید تلاش نماید برای سفر آخرت توشه فراهم نماید. مسلمان باید از فرصت‌های دنیا برای حضور در قیامت و معاد استفاده نماید.</p>	<p>معادباوری عامل باتقوایی است. دستورات الهی عامل رستگاری و سعادت بشر است. تقوا توشه قیامت است. بی‌تقوایی عامل گرفتار شدن به عذاب قیامت است. تقوا در رعایت حلال و حرام است.</p>
<p>مسلمان باید اعمال صالح انجام دهد تا از پاداش اخروی الهی برخوردار گردد و به لقای الهی دست یابد.</p>	<p>ارتباط معادباوری با انجام عمل صالح مسلمان باید اعمال صالح انجام دهد تا به لقای الهی دست یابد.</p>	<p>انجام اعمال صالح سبب برخورداری از پاداش آخرت است. انجام اعمال صالح عامل داشتن تمانینه است. انجام اعمال صالح دور کننده غم و اندوه و ترس از مومنان است. انجام اعمال صالح عامل برخورداری از پاداش الهی است. انجام اعمال صالح سبب رسیدن به لقای الهی است.</p>
<p>مسلمان باید با تعقل در دستورات دینی حقیقت معاد را دریابد تا با ایمان آوردن به معاد از عذاب دوزخ دور بماند.</p>	<p>مسلمان باید به معاد ایمان داشته باشد. مسلمان باید در دریافت مفاهیم دینی کوشا باشد و با بهره‌مندی از تعقل آنها را بیاموزد. مسلمان باید با تعقل نمودن حقیقت معاد را درک نماید.</p>	<p>گرفتار شدن به عذاب الهی بر اثر بی‌ایمانی به معاد است. تعقل نمودن در سخنان قرآن و پیامبر(ص) عامل ایمان به خدا و معاد است. عدم تعقل در سخنان قرآن و پیامبر(ص) عامل بی‌ایمانی به خدا و معاد است. بی‌ایمانی به معاد عامل بسته شدن راه تفکر و تعقل است. ارتکاب به گناه عامل بسته شدن راه تفکر و تعقل است. بی‌ایمانی به معاد عامل گرفتاری به عذاب آخرت است. تکذیب کنندگان قیامت اهل دوزخ هستند. انکار معاد نشانه گمراهی عمیق و فاصله گرفتن از حق است. تعقل و تفکر عامل دوری از بی‌ایمانی به معاد است.</p>
<p>مسلمان باید از ظن و گمان بد نسبت به دیگران بپرهیزد و با پذیرش واقعیت و واقع‌بینی عمل نماید تا به عذاب الهی گرفتار نشود.</p>	<p>مسلمان باید واقع بین باشد و واقعیت را بپذیرد. مسلمان باید از ظن و گمان بد بپرهیزد. مسلمان باید از ظن و گمان بد نسبت به دیگران توبه نماید. مسلمان باید با کاربرد عقل بر اساس شناخت و آگاهی عمل نماید.</p>	<p>معاد باوری سبب دوری از ظن و گمان بد است. معاد باوری سبب انجام اعمال بر اساس واقعیات است. ظن و گمان بد نسبت به دیگران عمل نکوهیده‌ای است. ظن و گمان بد نسبت به دیگران از گناهان است.</p>

عمل بر اساس ظن و گمان عامل گرفتاری به عذاب الهی است.
است.

جدول ۲. اصول تربیت دینی مبتنی بر معادباوری با تأکید بر قرآن کریم

اصول	اهداف	میانی
وفای به عهد	مسئولیت‌پذیری در برابر عهد و پیمان و عمل به تکلیف	ارتباط معادباوری با وفای به عهد
تقوای الهی	استفاده از فرصت‌های دنیا برای حضور در قیامت و فراهم نمودن توشه برای سفر آخرت	تقوا در رعایت حلال و حرام
ایمان	رسیدن به لقای الهی	رابطه ایمان به خدا با بهره‌مندی از هدایت الهی
عمل صالح	رسیدن به رستگاری	تقوا در انجام واجبات و ترک محرّمات
دوری از بی‌ایمانی به معاد	دریافت حقیقت معاد	تعقل نمودن در سخنان قرآن و پیامبر(ص) عامل ایمان به خدا و معاد
محاسبه نفس و دوری از هوای نفس	حفظ پاکی نفس	آثار اعمال انسان همنشین او در معاد
حفظ و تزکیه نفس	زدودن نفس از بدیها	معادباوری عامل حفظ نفس از گناه
بصیرت‌افزایی	اثبات هدفمندی آفرینش	وجود نشانه‌های معاد جهت ایمان آوردن افراد به معاد
عبرت‌آموزی	اثبات وجود معاد	ایمان به نشانه‌های معاد مخصوص مومنان
توبه و دوری از گناه	توبه خالصانه	آمرزنده و مهربان بودن خداوند
دوری از ظن و گمان بد	انجام عمل بر اساس واقعیت از روی شناخت و آگاهی	باتقوایی در دوری از ظن و گمان بد
دوری از دنیا دوستی	رسیدن به باور، زود گذر بودن متاع دنیا و دائمی و باقی بودن سرای آخرت	دنیا دارای ظاهری فریبنده و جذاب و عامل بازدارنده انسان از توجه به معاد
آرامش و قرار داشتن	تحمل سختیهای دنیا و امیدواری به پاداش آخرت	آخرت سرای آرامش و دنیا محل آزمایش و گرفتاری در بلا و مشقت
پیوستن به جماعت	اتحاد امت اسلام	برتری جماعت بر فردیت
بخشش به دیگران	کسب رضای الهی	انفاق در نهان و آشکار
توزیع عادلانه ثروت	بهره‌مندی از پاداش آخرت	ارتباط معادباوری با پرداخت زکات
مبارزه با فقر	از بین بردن فقر	ایمان به معاد عامل رسیدگی به فقرا
اکرام یتیمان	دوری از عذاب آخرت	اهمیت اکرام یتیمان در اسلام
رفتار با یتیمان	دوری از ظلم به یتیمان	مسئولیت انسان در برابر یتیمان
دوری از ستم به دیگران	برقراری عدالت	عدالت در عمل نمودن به دستورات الهی
عدالت	کسب عدالت	عدم برابری گنه‌کار و نیکوکار
معامله	دل‌بسته نبودن به مال و ثروت دنیا	مال اندوزی عامل بی‌بهره بودن از پاداش آخرت
تزکیه اقتصادی	پرداخت حقوق فقرا و نیازمندان از نعماتی که خداوند به انسان عطا نموده	انفاق مال عامل بهره‌مندی از پاداش آخرت
دوری از اسراف اموال	استفاده صحیح از نعمت‌های الهی	ایمان به معاد عامل دوری از اسراف
دوری از رباخواری	توزیع متعادل ثروت در جامعه	کسب مال از راه حلال عامل برکت در مال و دریافت پاداش آخرت
دوری از کم‌فروشی	پرداخت حقوق دیگران در داد و ستد و معاملات	کم‌فروشی عامل خسارت زدن به دیگران
دوری از تفرقه	قدرتمند شدن امت اسلامی	مومنان همه امت واحد و دارای هدف و مقصدی واحد

نتیجه گیری

این پژوهش درصدد استنتاج اصول تربیت دینی مبتنی بر معادباوری با تاکید بر قرآن کریم است. در ابتدا پاراگراف های مرتبط با موضوع پژوهش به صورت هدفمند از قرآن و تفاسیر و متون اسلامی استخراج گردید و سپس متون در جداول قرار گرفته و به روش کدگذاری موضوعی مطالب کدگذاری گردید و در مرحله بعد مطالب کدگذاری شده همدسته شدند. در نتایج حاصل از پژوهش برخی از اصول تربیت دینی مبتنی بر معادباوری با تاکید بر قرآن کریم عبارتند از: وفای به عهد، تقوای الهی، ایمان، عمل صالح، دوری از بی‌ایمانی به معاد، محاسبه نفس و دوری از هوای نفس، حفظ و تزکیه نفس. بصیرت افزایی، عبرت آموزی، توبه و دوری از گناه، دوری از دنیا دوستی، آرامش و قرار داشتن، بخشش به دیگران، دوری از رباخواری، دوری از کم فروشی، دوری از

تفرقه.

نتایج مذکور با یافته های امید (۳)، الهی‌راد (۱)، کشاورز و زهری (۸) و احمدنژاد (۹) همخوانی نسبی و انطباق دارد. بررسی و تبیین سوال فوق بیانگر این است که یکی از اصول دین مسلمانان معاد است که یاد آن تاثیر فراوانی در اجتماع و فرد دارد. تا آنجا که در قرآن و روایات هم روی آن تاکید فراوانی شده است. منظور از ایمان به معاد، یعنی یاد نتیجه اعمالی که در دنیا انجام می‌دهیم، که اجر و عقاب آنها بدون هیچ کم و کاستی در جهان آخرت به ما خواهد رسید و اگر شخصی عمیقاً در امر معاد تفکر کند اثرات سازنده بسیاری کسب خواهد کرد (۱۲). اسلام دینی است که با هدف تربیت و دور کردن انسان‌ها از شرک و جهل و بت پرستی و پرستش خداوند پا به عرصه گیتی نهاد. و عملی شدن این رسالت دین اسلام، علاوه بر بالندگی، دوام و استكمال نظام اسلامی، بستری فراهم می‌کند تا افراد جامعه وظایفی را که خداوند برای آنها معین فرموده است انجام دهند و به سوی رستگاری گام بردارند. به همین میزان که برنامه‌ریزی و رشد و فراهم کردن زمینه‌های تربیت دینی ضرورت دارد، آسیب شناسی فرایند تربیت دینی نیز ضروری می‌باشد؛ چرا که شناسایی آفت‌هایی که در مسیر تربیت دینی ظاهر می‌شود و از بین بردن آنها، بهبود نظام تعلیم و تربیت دینی را در نسل‌های آینده به دنبال خواهد داشت و با این کار می‌توان راهکارها و برنامه‌های تربیت دینی را بهتر پیش برد. اعتقاد به معاد مهم‌ترین و تاثیرگذارترین باور دینی است که آثار سازنده‌ای در سرنوشت انسان در دنیا و آخرت خواهد داشت (۵). اعتقاد به معاد سبب می‌شود انسان در همه‌ی حالات توجه به نظارت مستمر الهی داشته و همواره خود را در پیشگاه الهی ببیند در نتیجه برای عمل به دستورات و وظایف دینی و پرهیز از گناه و معصیت که از شاخص‌های رضایت الهی می‌باشد تلاش کرده تا در نتیجه متون دینی به نعمت‌های الهی در دنیا و آخرت که از ناحیه‌ی خداوند وعده داده شده است نائل گردد (۱۳). این آثار شامل آثار دنیوی و اخروی است و آثار دنیوی خود به دو دسته فردی و اجتماعی تقسیم می‌گردد. در مجموع عناصر اصلی ماهیت معادباوری عبارت‌اند از اندیشه‌ورزی، وابستگی به فطرت انسان، اطمینان و باور قلبی به پایان‌پذیر بودن

دنیا، ادامه‌ای بر حیات انسان و اهداف معادباوری عبارت‌اند از متعالی شدن قوه عقل و نمود آن در همه‌ی امور، امنیت و آرامش روانی، پیدایش بینش درست نسبت به زندگی دنیایی و احساس مسئولیت و اصول آن، ایمان توأم با تعقل، بازگشت به خویشتن، معرفت بخشی، استمرار و امتناع و روش‌های آن نیز پرسش‌گری، حل مساله، بارش مغزی، تذکر، همیاری، اسوه‌سازی، عبرت آموزی، تذکر و موعظه بوده‌اند (۱۴).

در پایان پیشنهاد می‌گردد به تقویت اصول اعتقادی دانش‌آموزان و سایر افراد اجتماع در پرتو بحث معاد با بهره‌گیری از روشهای تربیتی معادباوری پردازند. همچنین ابعاد و محورهای معادباوری را تبیین و دسته بندی نموده و آثار آن را برای دانش آموزان و افراد اجتماع تبیین نمایند.

References

1. Elahi Rad, Safdar. 2012. Possibility and necessity of spiritual resurrection. *Journal of Knowledge*, Year 20, 178: 52-33.
2. Khorramshahi, b. 1324. *The Holy Quran, translation, explanations and glossary* by Baha'uddin Khorramshahi, Publisher: Jami and Niloufar.
3. Omidy. 2014. *The worldly effects of belief in the resurrection in Nahj al-Balaghah and its explanations*. Master Thesis in Quran and Hadith, Faculty of Theology, Shahid Madani University of Azerbaijan.
4. Khoosh Sohbat M 1393. *Physical resurrection from the perspective of Allameh Tabatabai, with emphasis on the interpretation of Al-Mizan*, *Journal of Theological Knowledge*, fifth year, 1: 56-35.
5. Bagheri, Kh. 2016. *An Introduction to the Philosophy of Education of the Islamic Republic of Iran*. Volume II. Scientific and cultural publication, Tehran.
6. Portahmasebi, Siavash, Portahmasebi, Saeed. 2012. *Islamic approach in using postmodern media in religious education*. *Quarterly Journal of Propaganda Training*, No. 2: 49-42.
7. Tavakoli Mohammad Kazem. 1395. *Resurrection from the perspective of the*

Quran and the Bible. Quarterly Journal of Scientific Research, 35 and 36: 63-54.

8. Farmer Susan, Zohri Mohsen. 1393. The Role of Nature, Goals, Principles and Methods of Resurrection in the Holy Quran, Journal of Islamic Education, 19: 156-139.

9. Ahmadnejad Karimi Zahra. 2012. The effects and blessings of resurrection from the perspective of Imam Ali (AS), Journal of Society, 93: 9-4.

10. Elahi Rad Safdar. 2012. Possibility and necessity of spiritual resurrection. Journal of Knowledge, Year 20, 178: 52-33.

11. Miracle of Alireza. 1390. The effects of resurrection in life from the perspective of Nahj al-Balaghah. Master Thesis in Hadith Sciences, Nahj al-Balaghah, Quran and Hadith University.

12. Emami, J, Ashrieh, R. 1396. Study and analysis of the educational effects of faith in the resurrection from the perspective of verses and narrations, the Second International Conference on Socio-Cultural Studies and Religious Research.

13. Forghani, Mohammad Kazem, Nejat Majid Taghi, Soleimani Amir Hossein. 1397. Reading the anthropological principles in the theory of physical resurrection of Mullah Sadra, Journal of Philosophy of Religion (Letter of Wisdom) 32: 175-155.

14. Farvardin, Mehdi, Mokhtari Afrakti Nader. 1396. A Study of Barriers to Religious Education in Individuals from the Perspective of Quran and Hadith. Second National Conference on Law, Theology and Political Science.